

РОЗВИВАЛЬНИЙ ПОТЕНЦІАЛ СУЧАСНИХ ПІДРУЧНИКІВ ГУМАНІТАРНОГО ПРОФІЛЮ: ОСНОВНІ ТЕНДЕНЦІЇ ТА НАПРЯМКИ

Барановська О. В.,

*кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник відділу дидактики,
Інститут педагогіки НАПН України,
м. Київ, Україна*

Проблемам розробки та впровадження педагогічних технологій навчання в різних типах закладів загальної середньої освіти було присвячено багато уваги наукової спільноти. Наукового переосмислення потребують багато ключових дидактичних понять: освітній процес, умови освітнього середовища, ключові компетентності, освітні, педагогічні та дидактичні технології, розвивальний потенціал сучасних підручників в умовах профільного навчання тощо. Проаналізувавши чинні освітні документи, педагогічну, психологічну та методичну літературу, можна виокремити основні проблеми, які є важливими для реформування старшої ланки закладів загальної середньої освіти: проблеми гуманізації, гуманітаризації, інтеграції, прогнозування, профілізації, фундаменталізації, змісту і технологій загальної середньої освіти. У цих напрямках працюють українські науковці – дидакти, методисти-предметники та багато інших. Це, зокрема, О. Барановська, Н. Бібік, С. Бондар, М. Бурда, Г. Васьківська, М. Головка, С. Гончаренко, К. Гораш, І. Єрмаков, Ю. Жук, Т. Засекіна, В. Ільченко, В. Кизенко, С. Косянчук, О. Кравчук, Ю. Мальований, О. Ляшенко, О. Мариновська, Вал. Паламарчук, Вол. Паламарчук, О. Пехота, В. Піддячий, О. Савченко, О. Топузов, С. Трубачева, О. Черноус, Л. Шелестова, Т. Яценко та ін. Розвивальний потенціал сучасних підручників гуманітарного профілю базується на сучасній методологічній базі, яка включає в себе обґрунтування сучасних тенденцій, принципів, комплексу педагогічних технологій та особливостей їх упровадження в навчальний процес закладів середньої освіти. Під час роботи над окресленою проблемою нами було виокремлено та обґрунтовано ключові тенденції реалізації педагогічних технологій профільного навчання за гуманітарним (філологічним) спрямуванням.

Першою ключовою тенденцією реалізації педагогічних технологій профільного навчання за філологічним спрямуванням ми виділяємо *тенденцію гуманітаризації освіти*, яка розглядається як засіб гуманізації освіти; як спосіб становлення індивідуального самовизначення особистості, розвитку її самосвідомості, самоосвіти для подальшої самореалізації в особистісному і професійному планах; як процес, спрямований на засвоєння особистістю гуманітарного знання, гуманітарного потенціалу кожної галузі знань. З досвіду вчителів старшої школи можна виокремити наступне: можливість вивчення досвіду в іноземних колег; зміна наповненості змісту предметів; застосування різних педагогічних технологій гуманітарного та гуманістичного спрямування, особистісно орієнтованої технології (з аналізу анкетування вчителів). Ми у своєму дослідженні зазначали, що одним із найважливіших її практичних напрямів є підвищення в навчальному процесі статусу гуманітарних дисциплін за радикального їх оновлення. Провідними

напрямами гуманітаризації навчання ми вважаємо: перегляд змісту навчання, відображення у ньому в доступній формі світової філософської й загальнокультурної спадщини, філософських і етичних концепцій, історії науки, створення цілісної бази педагогічних технологій за гуманітарним спрямуванням [2; 3; 6; 9].

Другою тенденцією ми виокремлюємо *тенденцію інтеграції навчання*, яка базується на використанні інтегрованого підходу до вивчення предметів гуманітарного циклу, впровадженні міждисциплінарних зв'язків. Ми розглядаємо міжпредметну інтеграцію як тенденцію у світовій педагогіці, яка має вихід на сучасні технології, формування міжпредметної компетентності [1; 8]. Першим кроком в Україні у даному напрямку була розробка наскрізних міжпредметних програм навчання, міжпредметних методичних посібників, технологізація (наближення до реальних технологій змісту навчання). Професор Вал. Паламарчук займалася розробленням і впровадженням метапредметних програм формування і розвитку мислительних умінь і навичок школярів [5; 6]. Професор О. Савченко є автором програм формування загальнонавчальних умінь та навичок для учнів початкової школи [8]. Доробок О. Барановської (Почупайло) включає програми формування та розвитку читацьких та інформаційних умінь і навичок учнів 1-12 класів (1992–2001) [7]. Т. Яценко зазначала що учні, схильні до вивчення гуманітарних предметів, характеризуються розвиненими інтелектуальними та творчими здібностями; важливим автор вважає формування читацької компетентності як інтегрованого компоненту навчальних досягнень учнів [10]. Науковцями постійно здійснюється та оновлюється база інтегрованих підручників для старшої школи. Таким підручником гуманітарного спрямування є підручник Л. Курач та О. Фідкевич, розроблений у рамках дослідження проблеми інтеграції предметів гуманітарного циклу як ефективного засобу розвитку комунікативної компетентності учнів [4]. Питанням інтеграції змісту навчання, у т.ч. – у підручниках ми займалися протягом попередньої теми дослідження, результати якої опубліковано в колективній монографії. Зокрема, розроблено концептуальну модель інтеграції навчання в старшій школі в умовах профільного навчання, методичні рекомендації для вчителів загальноосвітніх шкіл, науковців та методистів [1;6; 9]. Результати анкетування вчителів профільної школи показали, що інтеграцію вважають нагальною необхідною більшість вчителів, зокрема, на базі таких предметів, як: мистецтво-історія, літератури, біологія-хімія-фізика, географія-країнознавство, математика-інформатика тощо. Важливим учителя вважають також викладання суміжних курсів: країнознавство, художня культура, громадянська освіта та ін. Зазначено також, що інтегрованими підручниками вчителі не користуються (видані не дійшли до школи). Приведені попередні дані з проведеного анкетування 2019 року.

Третьою тенденцією реалізації педагогічних технологій профільного навчання за філологічним спрямуванням ми виділяємо *тенденцію варіативності*. У нашому дослідженні зроблено акцент на тому, що нагальною проблемою є постійне оновлення змісту гуманітарних предметів у сучасному інформаційному просторі. Зокрема, програми з літератури та суспільно-гуманітарних предметів мають постійно оновлюватися, доповнюватися новими темами, що відображають зміни у суспільстві та сучасній літературі. Анкетування вчителів старшої школи показало, що 44% учнів беруть участь у виборі спеціальних курсів, факультативних курсів, які поглиблюють знання з обраного ними профілю навчання; 28% – ні; 28% – частково. Приблизно таким же чином розподілились відповіді вчителів на запитання чи вважаєте Ви достатнім змістову наповненість Вашого предмета (45%; 25%; 30%); чи вважаєте Ви достатнім змістову наповненість додаткових курсів за вибором (40%; 30%; 30%). З цього також випливає проблема адаптації та розробки оновленого банку педагогічних технологій, який би ефективно працював на нову українську школу та водночас був би здатний змінюватися разом з її потребами, у тому числі в умовах постійно змінюваного змістового навантаження на учнів. [2; 6; 9].

На думку вчителів профільної школи, основними завданнями є: підготовка учнів до конкуренції на ринку праці; полегшення суспільної інтеграції, соціалізації учнів; формування особистості, здатної критично мислити, навчатися протягом життя; формування майбутньої інтелектуальної еліти; допомога учневі у виборі життєвої траєкторії; створення сучасної бази підручників для старшої школи; підготовка до складання іспитів.

Література.

1. Барановська О. В. Міжпредметні зв'язки у підручнику для профільної школи: практична зорієнтованість та технологізація. Проблеми сучасного підручника : зб. наук. праць [ред. кол. ; голов. ред. – О. М. Топузов]. Київ, 2016. Вип. 16. С. 17–26.
2. Барановська О. В. Сутність, структура та особливості реалізації педагогічних технологій філологічного спрямування в умовах профільного навчання. Дидактика: теорія і практика : зб. наук. праць / [за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської]. Київ, 2018. С. 16–24.
3. Гуманізація процесу навчання в школі : навчальний посібник / за ред. С. П. Бондар. – 2 вид., доповн. – Київ : СтилоС, 2001. – 256 с.
4. Курач Л. І., Фідкевич О. Л. Інтеграція предметів гуманітарного циклу як ефективний засіб розвитку комунікативної компетентності учнів. Всесвітня література в сучасній школі. № 10. С. 48-51.
5. Паламарчук В. Ф. Глобус інтелектус (методологія, програма, методика формування глобального інтелекту). Київ, 1999. 56 с.
6. Паламарчук В. Ф., Барановська О. В. Педагогічні технології навчання в умовах нової української школи: вектор розвитку. Український педагогічний журнал. 2018. № 3. С. 60–66.
7. Почупайло Е. В. Программа формирования и развития информационных и коммуникативных умений у учеников I–XI классов. Київ, 1992. 20 с.
8. Савченко О. Я. Формування у молодших школярів загальнонавчальних комунікативних умінь і навичок. Початкова школа. 2014. № 10. С. 6-10.
9. Формування змісту профільного навчання: теоретико-методологічний аспект: кол. монографія / [авт. кол.: Г. О. Васьківська, В. І. Кизенко, С. В. Косянчук, О. В. Барановська, та інші.]; за наук. ред. д-ра пед. наук Г. О. Васьківської. Київ, 2018. 260 с. С. 103–144.
10. Яценко Т. О. Тенденції розвитку методики навчання української літератури в загальноосвітніх навчальних закладах (друга половина ХХ – початок ХХІ століття). Дис. докт. пед. наук за спец. 13.00.02 «Теорія та методика навчання (українська література)». Київ, 2017. 508 с. У